

الْحَمْدُ لِلَّهِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

- سرشناسه: حسامی، فاضل، ۱۳۴۱ -
عنوان و نام پدیدآور: نقد فمینیسم با تأکید بر آراء فاطمه مریسی
مشخصات نشر: قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۴.
فروست اصلی: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
پ ۱۳۹۴/۱۹/۱۲
فروست فرعی: پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ / ۸
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۴۳۵-۴
وضعیت فهرست نویسی: فیپای مختصر
یادداشت: فهرست‌نویسی کامل این اثر در نشانی:
<http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است
یادداشت: کتابنامه
شناسه افزوده: جامعة المصطفی ﷺ العالمية.
مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۲۶۲۳۲

نقد فمینیسم با تأکید بر آراء فاطمه مرنیسی

فاضل حسامی

مرکز بین المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

نقد فمینیسم با تأکید بر آراء فاطمه مریسی

مؤلف: فاضل حسامی

چاپ اول: ۱۳۹۴ ش / ۱۴۳۶ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ع)

● چاپ: نارنجستان ● قیمت: ۱۳۵۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۳۰۰

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

● قم، چهارراه شهدا، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸. تلفکس: ۰۲۵-۳۷۸۳۹۳۰۵۹
● قم، بلوار محمدامین، سه‌راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۰۶ - فکس: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۴۶

pub.miu.ac.ir miup@pub.miu.ac.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

- مدیر انتشارات: عباس ثقفی
- مدیرت تولید: روح‌الله سلمانی
- ناظر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر فنی: محمدباقر شکری
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: نعمت‌الله یزدانی
- صفحه‌آرا: علی عبادی
- آماده‌ساز: سید محمدرضا جعفری
- نمونه‌خوان: سید مجتبی هاشمی مقدم
- ویراستار: محمدباقر حقانی

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این‌رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی رحمته‌الله و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) می‌باشد.

«جامعه المصطفی ص ع و آ لله العالَمیة» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی ص ع و آ لله «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ص ع و آ لله» را تأسیس کرده است.

اثر حاضر با عنوان نقد فمینیسم با تأکید بر آراء فاطمه مرنیسی، حاصل

پژوهش فاضل گرامی جناب آقای فاضل حسامی، کوششی است در به ثمر رساندن گوشه‌ای از این اهداف متعالی. در پایان لازم می‌دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

فهرست

- پیشگفتار ۱۱
۱. مبانی نظری ۱۷
- نقد کتاب مقدس و هرمنوتیک ۱۸
- تاریخی گروی در میان مسلمانان ۲۲
۱. خاتمیت اسلام ۲۳
۲. تاریخچه کتاب مقدس ۲۵
- معرفی شخصیت‌های جریان روشنفکری عربی ۳۱
۱. محمد از کون ۳۱
۲. نصر حامد ابوزید ۳۸
۳. نوال سعدوای ۴۱
۴. محمد عابد الجابری ۴۷
۵. لیلا احمد ۵۲
- اعتزال نو و تاریخی گروی ۶۰
۱. وحی در اسلام ۶۰
۲. انواع وحی‌های پیامبر ﷺ ۶۲
۲. زمینه‌های خانوادگی و خویشاوندی مؤثر بر اندیشه و تحلیل‌های مرنسی ۶۵
- دوران کودکی ۶۸
۱. رؤیاهای مرنسی ۶۸

۲. قهرمانان و الگوهای مرنیسی ۷۵
- حقوق زن ۷۷
- حجاب در خانواده مرنیسی ۸۱
- نگاه‌های عاشقانه ۸۴
- اختلاط زن و مرد ۸۵
- مساوات و برابری بین زن و مرد ۸۵
- گرایش‌های غربی و غرب‌زدگی ۸۶
۳. مرنیسی و چالش‌های او در زنان پرده‌نشین و نخبگان جوشن‌پوش ۸۷
- فقه و منابع فقهی ۸۹
- معرفی زن نمونه ۹۲
- نقطه افتراق فقه تسنن و تشیع ۹۴
- نگاه جانبدارانه ۹۷
- تشریح ازدواج موقت جایگزین زنا ۱۰۲
- عایشه نماد حضور سیاسی زنان ۱۱۳
۱. رابطه عایشه با رسول خدا ﷺ ۱۱۵
۲. نکاتی پیرامون زندگی سیاسی عایشه ۱۱۷
- شخصیت پیامبر ﷺ ۱۲۴
۱. انگیزه پیامبر از تعدد زوجات ۱۲۷
۲. پشت پرده تعدد همسران پیامبر ﷺ ۱۲۸
- جستاری در مسئله حجاب ۱۳۶
۱. مفهوم حجاب ۱۳۶
- الف) عدم استنباط حجاب بین دو مرد از شأن نزول آیه ۱۴۰
- ب) در نظر نگرفتن سیاق آیه ۱۴۱
- ج) عدم پذیرش استنباط مفهوم آیه از شأن نزول ۱۴۱
- د) عدم هماهنگی این آیه با آیات دیگر حجاب ۱۴۲
۲. نقد مفهومی حجاب و عرفان ۱۴۴
۳. نقد مصداقی حجاب و عرفان ۱۴۶
۴. تصویر حجاب در قرآن و روایات ۱۴۹

۱۵۱	الف) غض بصر
۱۵۲	ب) حفظ فرج
۱۵۳	ج) اختفای زینت
۱۵۴	۵. تصویر حجاب در آینه فقه
۱۵۷	۶. تصویر حجاب در آینه اجتماع
۱۵۹	رویکرد گزینشی احادیث و جعل آنها
۱۶۴	جنگ فرسایشی فرهنگ‌ها و بی‌هویتی
۱۶۹	خرافه‌انگاری سنت‌ها
۱۷۲	هویت سنتی، فردیت یا جمع‌گرایی
۱۷۵	آیات و شأن نزول زمان‌مدار
۱۷۶	رهبری سیاسی زنان از منظر روایت
۱۷۹	رهبری امت اسلامی و دموکراسی
۱۸۶	برابری حقوق زن و مرد
۱۸۷	۱. حاکمیت نگرش مردسالاری عمر
۱۸۹	۲. فشارهای اجتماعی
۱۹۳	۴. ماورای حجاب
۱۹۳	حضور اجتماعی زنان
۱۹۵	اسلام و مردسالاری
۲۰۰	تعدد زوجات
۲۱۳	عده زنان
۲۱۴	۱. کارکردهای عده طلاق
۲۱۸	۲. کارکردهای عده وفات
۲۱۸	الف) احترام به زندگی مشترک
۲۱۹	ب) اعلام هم‌بستگی با بستگان متوفا
۲۱۹	ج) مبادله اجتماعی
۲۲۰	د) آرامش روحی زن و بستگان شوهر
۲۲۰	ه) مهلت دادن برای فکر و تأمل زنان
۲۲۰	و) جلوگیری از اختلاط نسب و گم شدن نسل

۲۲۱	.....	زنای محصنه
۲۲۴	.....	طلاق
۲۳۱	.....	۵. حریم سیاسی؛ پیامبر و زنان
۲۳۲	.....	اقتدار سیاسی زنان
۲۳۳	.....	جایگاه زنان در اسلام
۲۳۷	.....	خدیجه و دریافت وحی
۲۳۸	.....	شیعه و اسلام
۲۴۱	.....	سیاست و نقل حدیث
۲۵۰	.....	حجاب زنان
۲۵۹	.....	زنان و فعالیت‌های سیاسی در صدر اسلام
۲۷۳	.....	کتابنامه

پیشگفتار

جامعه بشری همواره در طول تاریخ حیات خود با دو موضوع بسیار مهم روبه‌رو بوده است: از یک‌سو می‌بایست برای دستیابی به اهداف خود، زمینه‌های تغییرات کمی و کیفی و دگرگونی‌های ضروری را فراهم آورد تا پویایی لازم را داشته باشد و از رکود و عقب‌ماندگی خود جلوگیری کند. از سوی دیگر می‌بایست هویت، وحدت، انسجام و یکپارچگی و بقای خود را تضمین نماید.

توجه به این دو امر، یعنی پویایی و بقا، همان‌گونه که یک ضرورت شناخته می‌شود، عدم توجه به ابعاد، لوازم و الزامات آن نیز می‌تواند تهدیدی جدی به‌شمار آید؛ زیرا بدون توجه به بقا، ممکن است پویایی باعث متلاشی شدن جامعه شود؛ چون موجودیت پیشین خود را از دست می‌دهد. بقای بدون پویایی نیز باعث رکود و عقب‌ماندگی شده و سرانجام به فروپاشی جامعه منجر می‌شود. بنابراین برای حفظ جامعه، هم بقای الگوها لازم است و هم پویایی. هرچند در بدو امر نیز این دو موضوع اساسی، ظاهری متضاد با هم دارند و پارادوکسیکال به نظر می‌رسند؛ زیرا لازمه پویایی، تغییر و دگرگونی، و لازمه بقاء، ثبات و

حفظ وضع موجود می‌باشد و طبعاً این دو با هم ناسازگارند. اما با دقت در محتوا معلوم می‌گردد، وقتی بقا مد نظر باشد، به معنای سکون مطلق نیست؛ بلکه منظور، حرکتی است متناسب با حفظ الگوها و نه در جهت تخریب یا تضعیف آنها.

خواسته دین مبین اسلام از همه مسلمانان و حتی تمام بشریت^۱ پیروی از قواعد و الزامات اعتقادی، ارزشی، هنجاری و اعمال و مناسک دینی، از نوعی است که با حفظ و رعایت الگوهای اساسی عقیده و عمل، پویایی و تناسب با شرایط زمانی و مکانی را داشته باشد. لذا در گزاره‌ها و آموزه‌های دینی اسلام، نوعی ثبات پیش‌بینی شده و حلال آن تا قیامت، حلال و حرام آن تا قیامت تحریم شده است.^۲ همین امر افکار انسان را با این گونه پرسش‌ها مواجه کرده است که «آیا اسلام می‌تواند دین امروز نیز باشد؟»؛ «چگونه می‌توان مسلمان بود و در عین حال در زمان زیست؟»؛ «چگونه می‌توان اسلام را مبنای حاکمیت در جامعه قرار داد و در عین حال از پویایی سخن به میان آورد؟»؛ «در صورت عدم امکان جمع اسلام با پویایی و به‌روز بودن جامعه، کدام‌یک می‌بایست فدای دیگری شود؟».

در نگاه اول و در برابر این گونه پرسش‌ها، چند موضع می‌توان در پیش گرفت:

۱. دست برداشتن از اسلام و انتخاب سلوکی مطابق با قواعد بشری

---

۱. آیاتی که با «یا ایها الناس»، آغاز می‌شوند، در واقع همه بشریت را مخاطب خود قرار داده‌اند.

۲. زراره از امام صادق نقل می‌کند که حضرت فرمودند: حلال محمد تا روز قیامت حلال خواهد بود و حرامش نیز ابدی و تا روز قیامت حرام است. ر.ک: الکافی:

پذیرفته شده در جهان امروز. طبعاً در این صورت، دیگر تمایلی به اظهار مسلمانی وجود ندارد. حتی شاید به صورت رسمی نیز رویگردانی از اسلام و اعتقاد نداشتن به باورها، ارزش‌ها، هنجارها و الزامات اخلاقی آن اعلان شود.

۲. ارائه تعریفی از اسلام که صرفاً ایمان فردی و درونی را شامل شود و به مظاهر و جلوه‌های بیرونی نپردازد. در این نوع نگرش، می‌توان به تعداد معتقدان دین اسلام را تصور کرد و هیچ معیار و شاخصه‌ای برای درستی یا نادرستی این دین وجود ندارد و اسلام یکی از امور اعتباری و قراردادی می‌شود که قوام آن بستگی به وجود کسانی دارد که آن را تصور می‌کنند، می‌فهمند یا تفسیر می‌کنند. بنابراین دیگر اسلام به عنوان یک حقیقت وجود نخواهد داشت و طبعاً لازمه این نگرش، انکار اصول نظری و قواعد عملی دین خواهد بود.

۳. حفظ پوسته و عناوین اصول نظری و قواعد عملی و در عین حال ارائه تفسیرهای جدید و متناسب با یافته‌ها و سلیقه امروزی. این نوع نگاه و تفسیر، می‌تواند روشمند و مطابق با مبانی و اصول عقلی و نقلی باشد یا آن‌که تحریف‌هایی در اصول و قواعد و یا وقایع ایجاد کند. تفسیر جدید از وحی و نامیدن آن به عنوان تجربه دینی، دست‌کاری باورها و اعتقادات، الگوها و قواعد عملی و مناسکی دین و ... از این نوع است که طبعاً در زمره تفسیرهای غیرروشمند و تحریفی قرار می‌گیرد.

تفاوت این رویکردها با یکدیگر آن است که در رویکرد اول، انکاری نسبت به اصل اسلام در قرون گذشته به چشم نمی‌خورد یا اصراری بر آن وجود ندارد؛ اما در حال حاضر التزام نظری و عملی نداشتن به آن اعلان شده و از آن برائت جسته می‌شود. اما رویکرد دوم،

اسلام را فردی معرفی کرده و به ایمان درونی بسنده می‌کند. در رویکرد سوم، تفاسیر جدیدی از اسلام ارائه می‌شود که شمول آن به گذشته نیز می‌رسد و در واقع شناخت، فهم و تفسیر رایج از اسلام را ناقص، قدیمی، خطا یا غلط شمرده و درصدد آن است که این تفاسیر را به زعم خود و مبتنی بر مبانی پذیرفته شده خود اصلاح کنند. اعم از این که این تفاسیر روشمند باشد یا غیرروشمند؛ با مبانی سازگار باشد یا نباشد.

امواج و گونه‌های متفاوت معرفت‌شناختی که خود ریشه در عقبه تاریخی و امواج اجتماعی دارد، در پیدایش این رویکردها تأثیر قابل توجهی داشته و دارد. هرچه مبانی نظری و جهان‌بینی متفکر محکم‌تر و استوارتر باشد، کمتر در تلاطم‌ها و امواج بی‌ریشه و طوفان‌های نظری گرفتار می‌شود و بلکه برعکس، از آنها بهره‌برداری کرده و از آن امواج و طوفان‌ها برای حرکت در مسیر خود و رسیدن به اهداف و مقاصد بهره می‌برد.

اسلام و مکتب اهل‌بیت برخوردار از عنصر اجتهاد است و با اجتهاد می‌توان ضمن مراقبت از اصول ثابت و ماندگار و پافشاری بر آنها به نیازهای نوپدید توجه داشت و آنها را مطابق و مبتنی بر آن اصول ثابت شناسایی کرد و از آنها بهره جست. با این رویکرد، اسلام از یک‌سو دارای اصول و مبانی ثابت و ماندگار است که در قالب‌های گوناگون بیان می‌شود و از سوی دیگر دارای قواعد عملی متغییری است که مبتنی بر آن اصول و صورت‌بندی‌های ثابت، کشف، فهم و به کار گرفته می‌شود. در این رویکرد، هم جنبه بقا در نظر گرفته شده و هم بُعد پویایی، و نه تنها تضاد و تناقضی پیش نمی‌آید، بلکه اسلام اصیل برای همیشه زنده و پویا خواهد ماند.

از آنجا که دانش و دستاوردهای بشری، همواره در حال پیشرفت و

تکامل بوده، جریان‌های فکری متفاوتی را خواسته و ناخواسته، تحت تأثیر قرار داده و می‌دهد. در این میان نیز متفکرانی بوده‌اند که خود با سؤال‌هایی مواجه شده و برای پاسخ‌های مورد نیاز خود، به جست‌وجوی آن ایده‌ها پرداخته و یافته‌های جدیدشان را بازخوانی و بازتعریف نموده تا به زعم خود، پاسخ‌هایی را بیابند.

برای نشان‌دادن تأثیرگذاری‌ها و تأثیرپذیری‌های پیدا و پنهان جریان‌ها و متفکران و اندیشمندان بر یکدیگر، می‌توان خطوط کلی دیدگاه‌ها و ایده‌های اصلی آنان را به تصویر کشید. طرح این ایده‌ها به محقق کمک می‌کند تا خود با دنبال کردن آنها، وجوه مشترک و سپس تأثیرات آنها را بیابد. گاه این تأثیرگذاری‌ها از محدوده‌های جغرافیایی فراتر رفته و حتی به حوزه‌های جغرافیای فرهنگی دیگر وارد شده است. ورود تفسیرهای روشنفکری از دین و رویارویی با متون مقدس، از جمله مواردی است که با گذر از قلمروهای جغرافیایی، وارد جغرافیای فرهنگی اسلام شده و عده‌ای از مسلمانان را تحت تأثیر قرار داده است. فاطمه مرنیسی از جمله نویسندگان مسلمان معاصر است که تحت تأثیر فراز و فرودها و نیز تلاطم‌ها و امواج افکار قرار گرفته و خواسته یا ناخواسته با مبانی نظری و چارچوب‌های مفهومی جریان‌های روشنفکری، تاریخی‌گری را بر متون و منابع دینی و تاریخ تحمیل کرده است.

با این پیش‌فرض، در فصل اول این نوشتار با عنوان مبانی نظری، نگاهی اجمالی به جریان نقد کتاب مقدس و تأثیرات آن بر مسلمانان افکنده‌ایم؛ آن‌گاه در فصل دوم، شرح حال مختصر و سپس با تفصیل بیشتر به گوشه‌هایی از جلوه‌های عملی و نظری مرنیسی به زبان خودش در یکی از کتاب‌هایش با عنوان «رؤیاهای زنان حرم» پرداخته می‌شود. در

فصل سوم نیز فرازهایی از کتاب «زنان پرده‌نشین و نجبگان جوشن‌پوش» را به نقد کشیده است. در این فصل، تحریف‌ها و تفسیرهای ناروایی که در این کتاب توسط مرنیسی انجام شده، نشان داده شده و کوشش بر آن است که بیشترین استنادات، به منابع تاریخی و تفسیری اهل سنت باشد. در فصل چهارم نیز کتاب «در پس حجاب» و دیدگاه‌های او درباره حجاب و نیز حضور اجتماعی زنان بررسی و تحلیل شده است. در آخرین فصل نیز کتاب «حریم سیاسی، پیامبر و زنان»، زوایای اندیشه مرنیسی درباره جایگاه زنان در اقتدار سیاسی، به‌ویژه با توجه به مواضع پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقد و بررسی شده است.